

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:94]: [378.017:331.54-047.22](045)

**КЛЮЧОВІ СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ПІД
ЧАС ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

Пустовіт Григорій, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики виховання, Рівненський державний гуманітарний університет

ORCID 0000-0001-7743-7831

E-mail: h.pustovit@gmail.com

Коняхін Юрій, аспірант зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, викладач II категорії у Відокремлений структурний підрозділ Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України

ORCID: 0000-0001-6009-7244

E-mail: koniakhin@ukr.net

У статті схарактеризовано деякі ключові соціальні детермінанти процесу формування професійних компетентностей майбутніх вчителів історії під час вивчення фахових дисциплін, що забезпечує не лише розвиток їхніх інтелектуальних творчих здібностей, а й сприяє постійній творчій та соціально активній взаємодії зі всіма суб'єктами освітнього процесу закладу вищої педагогічної освіти. Такими соціальними детермінантами нами визначено: формування соціальної компетентності майбутніх вчителів історії поряд з процесами їхньої соціокультурної ідентифікації; актуалізація провідних рис творчої особистості; вирішення проблеми професійної самооцінки майбутніх вчителів історії; їхній саморозвиток у процесах здобуття педагогічної професії; сучасні заклади вищої педагогічної освіти забезпечують рівні стартові можливості у здобутті якісної професійної освіти та сприяють реалізації їхніх потенційних можливостей, творчих здібностей, інтересів і потреб у процесах професійної підготовки під час вивчення фахових дисциплін.

Ключові слова: соціальні детермінанти, формування, професійні компетентності, майбутні вчителі історії, фахові дисципліни, заклад вищої педагогічної освіти.

**THE KEY SOCIAL DETERMINANTS OF THE PROCESS OF FORMING
PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE HISTORY TEACHERS DURING
THE STUDY OF SPECIALISED DISCIPLINES**

Pustovit Hryhorii, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Theory and Methods of Education, Rivne State University for the Humanities

ORCID 0000-0001-7743-7831

E-mail: h.pustovit@gmail.com

Koniakhin Yurii, Postgraduate student in the speciality 011 Educational, Pedagogical Sciences, Lecturer of the II Category at the Separate Structural Subdivision Rivne Professional College of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0001-6009-7244

E-mail: koniakhin@ukr.net

The article updates the view that the knowledge, value-semantic and general cultural and purely personal components of the professional competence of a future history teacher are considered by the author as one's ability to generate and adhere to own responsible decisions and to actively participate in identifying and solving both professional and socially important problems, subject to defending one's position. The author characterises some key social determinants of the process of forming professional competence of future history teachers while studying specialised disciplines, which ensures both the development of their intellectual and creative abilities and promotes ongoing creative and socially active interaction with all subjects of the educational process of a higher pedagogical education institution. The following social determinants have been identified: formation of social competence of future history teachers along with the processes of their socio-cultural identification; actualisation of the leading features of a creative personality; solving the problem of professional self-esteem of future history teachers; their self-development in the processes of obtaining the pedagogical profession; modern higher pedagogical education institutions provide equal start-up opportunities in acquiring quality professional education and facilitate the implementation of their potential, creative abilities, and interests and requirements in the process of professional training in the study of specialised disciplines. The paper determines that in the processes of professional training of future history teachers in higher pedagogical education institutions, it is important to create conditions for their effective development as a citizen of Ukraine, a patriot of the country, the professionally and life-competent and competitive personality who successfully self-realise in society.

Keywords: social determinants, formation, professional competence, future history teachers, professional disciplines, higher pedagogical education institution.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Процеси демократизації й гуманізації сучасного українського суспільства значною мірою детермінують помітні зміни у парадигмальних конструктах змісту сучасної вищої педагогічної освіти, і як наслідок, відбуваються суттєві зміни у формуванні соціально активного громадянина, який здатний брати на себе відповідальність за здійснені ним вчинки та діяльність в оточуючому соціальному просторі. Водночас, на переконання І. Булах, у сучасній молоді, з одного боку, значно зросли потреби в самоствердженні, самовизначенні та самореалізації з іншого – спостерігається явище поступової примітивізації свідомості та самосвідомості. Внаслідок цього відбуваються часті прояви духовної спустошеності, егоїзму, інфантилізму та втрата підростаючим поколінням почуття відповідальності, які призводять до деформації нормативно-ціннісної сфери зростаючої особистості [1].

Розв'язання цієї проблеми у закладі вищої педагогічної освіти забезпечується упровадженням сучасних теоретичних і суто прикладних засад розвитку цієї освітньої системи та передбачає її побудову на принципах науковості, полікультурності, системності, інтегративності, диференціації освітнього змісту, застосуванні як традиційних, так інноваційних форм і методів його реалізації, єдності освіти і виховання студентської молоді на засадах гуманізму і демократії.

Мета статті полягає у визначенні й характеристиці ключових соціальних детермінант процесу формування професійних компетентностей майбутніх вчителів історії під час вивчення фахових дисциплін, що забезпечує не лише розвиток їхніх інтелектуальних творчих здібностей, а й сприяє постійній творчій та соціально активній взаємодії зі всіма суб'єктами освітнього процесу.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Сучасний стрімкий розвиток демократичних і правових засад українського суспільства, суттєві трансформації суспільних відносин в умовах повномасштабної агресії московії проти України, вимагає

пошуку нових підходів до підвищення якості професійної підготовки вчителя історії, формування його активної громадянської позиції стосовно оточуючого соціуму на основі усвідомлення й дотримання духовно-моральних норм суспільства та сформованих життєво важливих компетентностей. Тому модернізація сучасної вищої освіти передбачає орієнтацію на інтелектуально-творчий розвиток особистості, оскільки на думку В. Кременя, «... суспільний розвиток дедалі більше потребує людини дослідницько-інноваційного типу зі сформованим соціально активним ставленням до результатів своєї праці» [2].

Фундаментальні основи модернізації системи вищої педагогічної освіти, професійної підготовки вчителів історії, теоретичні та методичні основи формування їхньої професійної майстерності, професійної культури і, власне, професійної компетентності знайшли своє відображення у наукових працях В. Андрущенка, І. Беха, В. Бондаря, І. Булах, Н. Гузій, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Кременя, Н. Кузьміної, В. Лозової, В. Лугового, С. Сисоєвої, та ін. Окреме місце у дослідженні феномена – професійна компетентність майбутнього вчителя займають наукові праці О. Антонової, І. Єрмакова, І. Манохи, А. Молчанової, Г. Несен, О. Пехоти, В. Осьодло, О. Сергійчука, Л. Сохань та інших, у змісті яких розкрито психологічні і педагогічні механізми його формування, формування здатності майбутнього фахівця до особистісного і професійного саморозвитку та самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Результати аналізу сучасної теорії і практики закладів вищої педагогічної освіти свідчать, що джерелом особистісного зростання майбутнього вчителя історії є сформовані професійні і життєво важливі компетентності, які забезпечують активізацію його творчого особистісного потенціалу, тим самим, сприяють ефективній самоактуалізації, самореалізації та самостановленню. Завдяки цьому майбутній вчитель історії набуває системних фахових знань, формується як соціально активна, творча і цілеспрямована особистість, як професіонал, громадянин і патріот. Тим самим, ці процеси детермінують суттєві позитивні зміни у становленні і розвитку власної «Я-концепції». У цьому контексті актуальною є позиція І. Беха щодо сутності психологічних механізмів формування «Я-концепції» людини, яку він розглядав ядром особистості, і в якому сконцентрована здорова і конструктивна тенденція до самореалізації самоактуалізації й самостановлення, що насправді є провідною і рушійною силою її життєдіяльності в оточуючому соціумі [3].

Відтак, можемо зробити висновок, що провідним конструктами рушійної сили професійного становлення і розвитку майбутніх вчителів історії в оточуючому соціумі (насамперед в освітньому середовищі закладу вищої педагогічної освіти, а у подальшому у власній професійній діяльності) є сформовані їхні життєво важливі і професійні компетентності, що в результаті сприяють досягненню ними вищих рівнів соціальної активності. Так, О. Сергійчук розглядає сформовані компетентності особистості як «...особистісні та міжособистісні якості, здібності, навички і знання, які відзеркалюються в різних формах і різноманітних ситуаціях власної діяльності і соціального життя» [4].

У такому контексті є підстави стверджувати, що знаннева, цінносно-сміслова та загальнокультурна й суто особистісна складова професійної компетентності майбутнього вчителя історії, розглядаються нами як його здатність генерувати й дотримуватись власних відповідальних рішень та брати активну участь у прийнятті як професійних, так і соціально важливих рішень, за умови відстоювання своєї позиції. Такий підхід дає право стверджувати про ефективне формування у майбутніх вчителів історії соціальної компетентності, складовими якої насамперед є сформована соціальна активність,

громадянська позиція, толерантне ставлення й повага до інших, що забезпечує умови ефективного вирішення складних як власних, так і колективних соціально важливих проблем. У цьому контексті В. Циба вважає, що зміст соціальної компетентності людини має поєднувати усвідомлення свого призначення, долі, життєвих цінностей та практичну їх реалізацію в умовах соціальної практики [5, с. 87–93].

Поглиблюючи сутнісні характеристики структури соціальної компетентності Л. Сохань, І. Єрмаков та Г. Несен виокремлюють такі основні її складові: знання, уміння, навички, життєвий досвід та життєві досягнення особистості, що в сукупності є важливими та необхідними психологічними передумовами свободи її життєвих виборів, повноти життєздійснення та умови її життєвих успіхів [6, с. 139–140].

Відтак, можемо констатувати, що соціальна компетентність майбутнього вчителя історії має всі ознаки, що характерні сформованим його ключовим професійним компетентностям, однак, відрізняється поліфункціональністю, надпредметністю, міждисциплінарністю і багатовимірністю. У той же час, сформована соціальна компетентність майбутніх вчителів історії в умовах сьогодення має обов'язково включати їхню соціокультурну ідентифікацію. Провідним у цих процесах є визнання й, головне, усвідомлення майбутніми вчителями історії значущості для них духовних і культурних надбань, традицій та вірувань не лише титульного для кожного з них народу, а культури всіх народностей, які проживають в Україні. Тобто йдеться про побудову у свідомості майбутніх вчителів образу оточуючого їх соціального світу та визнання себе його частиною. Саме такий процес розглядається як процес соціальної ідентифікації і чим він інтенсивніший і насиченіший емоційними переживаннями й соціальними зв'язками, тим швидше йдуть процеси формування громадянина і патріота [7].

Загалом, проблема формування соціальної компетентності майбутніх вчителів історії поряд з процесами їхньої соціокультурної ідентифікації сьогодні актуалізується у межах міждисциплінарної інтеграції вивчення ними історії, філософії освіти, психології, педагогіки та соціології під час фахової підготовки. А тому визначається нами *першою ключовою соціальною детермінантою* процесу формування професійних компетентностей майбутніх вчителів історії під час вивчення фахових дисциплін.

Другою ключовою соціальною детермінантою формування досліджуваного феномена у майбутніх вчителів історії під час вивчення фахових дисциплін є актуалізація провідних рис творчої особистості, якими є:

- синергічність як здатність цілісно сприймати оточуючий світ і людей, розуміти сутність взаємозв'язків і взаємозалежностей, протиріч і антагонізмів, що притаманні сучасному як соціальному, так і освітньому середовищу закладів вищої педагогічної освіти;

- автономність, що проявляється у дотриманні в діях, вчинках і діяльності власних думок, суджень, переконань, незалежної від найближчого оточення системи власних цінностей і ціннісних орієнтирів та системи ціннісних ставлень;

- комунікативність, що характеризує здатність швидко й ефективно налагоджувати комунікативні зв'язки у сфері найближчого оточення та творчо розв'язувати спільні як професійні, так і соціальні життєво важливі проблеми [8, с. 8–10];

- самоприйняття, що відзеркалюється як у позитивних, так і у негативних власних рис характеру, вчинках і діях за умови позитивного ставлення до себе;

- креативність, як здатність до критичного й об'єктивного сприйняття й оцінки уже відомого (або частково відомого) і на цій основі створення нового, чого раніше не було, як результат творчої спрямованості на досягнення нового [9, с.11–17];

- децентрація, як здатність розглядати об'єкти і явища з різних точок зору, розуміти і приймати думки, висновки та рішення інших, дотримуватись у власних вчинках і діях точки зору інших, за умови їх раціональності;

- толерантність, як усвідомлення правомірності різних думок, неупереджене й терпиме ставлення до думок інших, їхніх вчинків, дій і діяльності. Саме ця риса набуває особливої актуальності в сучасних соціокультурних і соціополітичних умовах, оскільки толерантність через вольове зусилля активізує відповідальну позицію особистості стосовно дій і вчинків інших, а також відображається на рівні самоприйняття і цілісності її свідомості. Отже, толерантність можна назвати важливим імперативом особистісної зрілості й творчого розвитку майбутніх вчителів історії у процесі вивчення фахових дисциплін [10];

- відповідальність, як усвідомлення й дотримання власних рішень і переконань у процесі розв'язання життєво важливих проблем та, головне, прийняття відповідальності за наслідки здійснених вчинків і дій;

- широта емоційних переживань, як досвід засвоєння різноманітних емоційних ситуацій через поглиблення відчуття гармонії з оточуючим світом, здатність до вершинних переживань, за яких набувається нове ставлення до цього світу й творчого його освоєння [11].

Узагальнюючи можемо констатувати, що формування творчих рис майбутніх вчителів історії під час вивчення фахових дисциплін забезпечує розвиток їхнього творчого потенціалу. Сутність якого нами розглядається як процес і у той же час, як результат професійного, соціального і морального та духовного розвитку, власне вибудови креативної індивідуальної своєрідності в процесах життєтворчості. З іншого боку, розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя історії розглядається нами як посилення рефлексивного ставлення до себе, підвищення власної креативності у побудові своєї поведінки і діяльності спрямованих на підвищення якості професійної підготовки у закладі вищої педагогічної освіти. Тим самим, творчий потенціал майбутнього вчителя історії характеризується проявами суто внутрішньої рефлексії та екстраполюється насамперед у процеси формування психологічної готовності як особистісної зорієнтованості й водночас, усвідомлення потреби у здійсненні майбутньої творчої педагогічної діяльності та досягнення вищого рівня власної теоретичної підготовки. Сутність якої полягає у якісно засвоєних теоретичних фахових знаннях, сформованих уміннях і навичках їх творчого застосування у життєтворчій діяльності [12].

На підставі зазначеного вище можемо зробити висновок, що характерною ознакою зазначеної вище ключової соціальної детермінанти процесу формування професійних компетентностей майбутніх вчителів історії у процесі вивчення фахових дисциплін є те, що вона має суттєвий вплив на рівень їхньої творчості й інтеріоризації усвідомлених і прийнятих нею позитивних цінностей і ціннісних орієнтацій та конструктивних уявлень про себе.

Саме з останнім тісно переплітається вирішення проблеми професійної самооцінки, що складає сутність наступної *ключової соціальної детермінанти* процесу формування професійних компетентностей майбутніх вчителів історії під час вивчення фахових дисциплін. Саме їхня професійна самооцінка, як уявлення про власну цінність як фахівця, складає оцінний компонент професійної «Я-концепції». У структурі якої важливим чинником і водночас механізмом формування та розвитку, на думку І. Бега, є рефлексія, «...яка видозмінює всю шкалу цінностей особистості і створює систему нових життєвих орієнтирів у критичній для неї ситуації. Рефлексія, сприяючи свідомому вибору оптимального варіанту поведінки і діяльності в ситуації психологічного бар'єру,

стимулює осмислення і усвідомлення проблемної ситуації, визначає особистісний смисл тієї чи іншої події» [13].

На підставі аналізу останнього можемо зробити висновок, що ступінь сформованості позитивної «Я-концепції» може детермінувати різні рівні поведінки і діяльності майбутнього вчителя історії. Насамперед це почуття його власної гідності, прийняття й усвідомлення себе як суб'єкта майбутньої педагогічної діяльності, сформована самоповага, висока професійна самооцінка та відповідальність за себе і власне майбутнє, що стає основою потреби в самоактуалізації.

Отже, аналіз зазначеного вище дає підстави стверджувати, що провідним психологічним механізмом формування «Я-концепції» майбутнього вчителя історії є інтеріоризація ним оцінних суджень і ставлень до нього інших (викладачів, своїх однокурсників), а це спричиняє здійснення соціального порівняння себе з іншими у процесі професійної підготовки, інтегрування власних вражень і переживань від конкретних результатів власних вчинків і дій, як деяка компенсаторна функція наявних суперечностей у змісті «Я-концепції».

Таким чином, можна зробити висновок про те, що сформована професійна компетентність майбутніх вчителів історії у процесі вивчення фахових дисциплін є відзеркаленням власних уявлень про себе як професіонала, у відповідності до ідеального образу «Я-професіонал». Тим самим, дає змогу ефективно й правильно оцінювати власні можливості і задатки, результати діяльності, виявляти й корегувати рівень професійних дій та власних вчинків у складних соціально-культурних та життєво важливих ситуаціях. Врахування останнього дає змогу стверджувати, що бути компетентним вчителем історії означає уміти мобілізувати наявні знання і досвід, свій творчий потенціал і волю у вирішенні конкретних проблем власної професійної життєдіяльності у соціумі [15].

На підставі зазначеного вище є всі підстави стверджувати, що ефективність формування професійних компетентностей майбутніх вчителів історії прямо пропорційне рівню їхньої творчої і соціальної активності, сформованому творчому потенціалу, інтенсивності й спрямованості мотивів і потреб, широти інтересів, кола ідей, ідеалів та переконань. Саме така діяльність, як зазначає І. Бех, набуває особливого значення в психологічній структурі особистості, тим самим забезпечуючи розвиток активності свого внутрішнього «Я» з опорою на суспільні ідеї, ідеали, цінності й моральні норми уже в конструкті «Я-професіонал» [16].

Ще однією *ключовою соціальною детермінантою* процесу формування професійних компетентностей майбутніх вчителів історії під час вивчення фахових дисциплін є їхній саморозвиток у процесі здобуття педагогічної професії. У якому чітко простежується діалектичний взаємозв'язок внутрішніх і зовнішніх чинників, єдність індивідуального і соціального, що передбачає в апіорі ефективне освоєння майбутнім вчителем історії способів особистісно орієнтованої педагогічної діяльності, що знаходиться у прямій залежності від рівня й інтенсивності його професійного і особистісного саморозвитку. У зв'язку з цим, майбутній вчитель історії в умовах сучасних освітніх трансформацій має постійно орієнтуватися на свою конкурентоспроможність, тобто здатність не просто адаптуватись до змін і викликів освітнього й соціального середовища, але й самим бути активним агентом таких змін. Відтак, це вимагає від нього неперервного саморозвитку на основі засвоєння нових психологічних і педагогічних теорій, концепцій та наукових підходів, критичного осмислення нововведень, відповідної творчої інтерпретації і застосування [17].

А тому, сьогодні активна практика під керівництвом досвідченого викладача є незаперечним важливим чинником професійного становлення майбутнього вчителя

історії у закладі вищої педагогічної освіти. Це дає йому змогу апробувати у межах такої практики накопичений у процесі вивчення фахових дисциплін власний досвід індивідуальної педагогічної діяльності, спроектувати, а у подальшому вибудувати освітнє середовище у відповідності до сформованих професійних компетентностей.

Таким чином, можемо визначити в структурі професійного саморозвитку майбутнього вчителя історії у процесі вивчення фахових дисциплін в закладі вищої педагогічної освіти три основних концепта. Перший з них – інтелектуальний, у межах якого чітко поєднується набутий уже професійний досвід і можливість його подальшого самостійного набуття та застосування, за рахунок індивідуальних здібностей й творчого потенціалу. Наступний концепт – особистісний, який складається з базових якостей й характеристик особистості, що детермінують розвиток майбутнього вчителя історії. Тоді третім виокремлюється адаптивний концепт, спрямований на побудову індивідуального стилю власної педагогічної діяльності за рахунок індивідуальних здібностей, сформованих елементів педагогічної майстерності й комунікативних умінь та навичок, що в сукупності забезпечують успішність кожної педагогічної дії.

За результатами аналізу зазначеного вище наступною *ключовою соціальною детермінантою* процесу формування професійних компетентностей майбутніх вчителів історії під час вивчення фахових дисциплін є врахування того, що саме сучасні заклади вищої педагогічної освіти з одного боку забезпечують рівні стартові можливості для кожного з таких вчителів у здобутті якісної професійної освіти, а з другого боку сприяють реалізації їхніх потенційних можливостей, творчих здібностей, інтересів і потреб у процесах професійної підготовки під час вивчення фахових дисциплін. У такому контексті сутність освітнього процесу сучасного закладу вищої педагогічної освіти розглядається нами як «...єдність філософсько-культурологічних, світоглядних, соціальних і психолого-педагогічних парадигм, як екстраполяція сучасних методологічних засад у побудові його змісту, як проекція духовної культури сучасного українського суспільства стосовно людини і довкілля. А не як розчленування його на природничонаукове і соціогуманітарне знання з виокремленням освітніх і розвивальних можливостей кожного з них, що було характерно для традиційної системи вищої освіти радянського і пострадянського періоду» [18, с. 16–21].

Тоді, провідним у процесах професійної підготовки майбутнього вчителя історії в закладі вищої педагогічної освіти є створення умов для його ефективного становлення як громадянина України, патріота своєї країни, професійно і життєво компетентної та конкурентноспроможної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі. Наступним положенням є те, що сформована професійна компетентність майбутнього вчителя історії у процесі вивчення фахових дисциплін, як особистісно усвідомлена і засвоєна ним категорія чи правильніше уже певна інтелектуальна якість, у своїй сутності не зводиться лише до засвоєних професійних системних знань, певним чином сформованих умінь і практичних навичок у їх кількісному й якісному співвідношенні. У той же час, ми не заперечуємо, що домінантою у процесах формування професійної компетентності майбутнього вчителя історії є саме засвоєні ними системні фахові знання, завдяки застосуванню яких відбуваються процеси набуття й удосконалення власного професійного досвіду.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Узагальнюючи зазначене вище, можемо констатувати наявність сьогодні численних наукових досліджень і фундаментальних праць з розв'язання проблем формування професійної компетентності майбутніх вчителів у закладах вищої педагогічної освіти. Однак, це не означає, що ця актуальна проблема себе вичерпала. У запропонованій статті

нами схарактеризовано лише деякі ключові соціальні детермінанти процесу формування професійних компетентностей майбутніх вчителів історії під час вивчення фахових дисциплін. Специфіка цих детермінант полягає у тому, що вони проявляються у конкретних психолого-педагогічних і комунікативних ситуаціях, ситуаціях реального вирішення педагогічних завдань, у межах соціальних викликів і загроз, що стали характерні для нашого українського суспільства у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну. Тому, здійснений нами теоретичний аналіз вітчизняних наукових підходів до визначення сутності ключових соціальних детермінант формування професійних компетентностей майбутніх вчителів історії під час вивчення фахових дисциплін дає змогу зробити висновок, про широке поле одночасного використання різних наукових підходів до визначення цього феномена. Відтак, перспективи подальших досліджень полягають у визначенні сучасних теоретико-методичних підходів, обґрунтуванні і розробленні інноваційних моделей освітнього процесу закладів вищої педагогічної освіти, спрямованих на створення умов для ефективного розв'язання проблем формування і розвитку професійних компетентностей майбутніх вчителів історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя. *Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки: В 2-х ч. Київ-Вінниця, 2011. Вип. 69. Ч. 2. С. 11 – 17.*
2. Булах І.С. *Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. 340 с.*
3. Кремень В. *Феномен інновації: освіта, суспільство, культура: Монографія /За ред. В. Г. Кременя. Київ.: Педагогічна думка. 2008. 472 с.*
4. Бех І. Рефлексія у духовному «Я» особистості. *Рідна школа. 2011. № 8-9. С.9-14. URL: доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2011_8-9_51. (дата запиту: 18.10.2023).*
5. Сергійчук О. Професійна компетентність майбутнього вчителя. *Підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності : науково-теорет. зб. Вип. 1. Переяслав-Хмельницький : СКД, 2008. 254 с.*
6. Циба В. Життєва компетентність у соціальній психології. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник. Контекст, Київ 2000. С. 87-93.*
7. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков, Г. М. Несен. Київ : Богдана, 2003. 520 с.
8. Онищук, Л. А. Гуманізація освіти як основна детермінанта розвитку особистості. *Український педагогічний журнал. 2017. № 3, С. 102-108.*
9. Полякова Г. Компетентність як орієнтація вчителя на найвищий результат у своїй роботі. *Завуч. 2004. № 34. С. 8 – 10.*
10. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с.
11. Бех І. Д. *Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.*
12. Яланська С. П. Психологія творчості : навч. посіб. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 180 с.
13. Бех І. Готовність педагога до інноваційної діяльності. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12080688.pdf> (дата запиту: 26.10.2023).
14. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 344 с.
15. Педагогічна майстерність: підручник / за ред. І. А. Зязюна. 2 ге вид., допов. і переробл. Київ: Вища школа, 2004. 422 с.

16. Бех І. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. 2012. Київ: Академвидав. 256 с.
17. Пустовіт Г. П. Теоретичні концепти формування професійної компетентності викладачів закладів вищої освіти. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 2. С.16 – 21.

REFERENCES

1. Antonova O. Ye Pedagogichna kreatyvnist u strukturі pedagogichnoi obdarovanosti vchytelia. *Novi tekhnologii navchannia: Nauk.-metod. zb. /In-t innovatsiinykh tekhnologii i zmistu osvity MONMS Ukrainy, Akademiia mizhnarodnoho spivrobotnytstva z kreatyvnoi pedagogiky: V 2-kh ch. Kyiv-Vynnytsia, 2011. Vyp. 69. Ch. 2. S. 11 – 17.*
2. Bulakh I. S. *Psikhologhiia osobystisnoho zrostantia pidlitka: Monohrafiia. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, 2003. 340 s.*
3. Kremen V. *Fenomen innovatsii: osvita, suspilstvo, kultura: Monohrafiia /Za red. V. H. Kremenia. Kyiv: Pedagogichna dumka. 2008. 472 s.*
4. Bekh I. *Refleksiia u dukhovnomu «Ia» osobystosti. Ridna shkola. 2011. № 8–9. S. 9 – 14. URL: dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2011_8-9_51. (data zapytu: 18.10.2023).*
5. Serhiichuk O. *Profesiina kompetentnist maibutnoho vchytelia. Pidhotovka studentiv do maibutnoi profesiinnoi diialnosti : naukovo-teoret. zb. Vyp. 1. Pereiaslav-Khmelnytskyi : SKD, 2008. 254 s.*
6. Tsyba V. *Zhyttieva kompetentnist u sotsialnii psikhologii. Kroky do kompetentnosti ta intehtatsii v suspilstvo : naukovo-metodychnyi zbirnyk. Kontekst, Kyiv 2000. S. 87–93.*
7. *Zhyttieva kompetentnist osobystosti : naukovo-metodychnyi posibnyk / za red. L. V. Sokhan, I. H. Yermakova, H. M. Nesen. Kyiv : Bohdana, 2003. 520 s.*
8. Onyshchuk, L.A. *Humanizatsiia osvity yak osnovna determinanta rozvytku osobystosti. Ukrainskyi pedagogichnyi zhurnal. 2017. № 3, S. 102–108.*
9. Poliakova H. *Kompetentnist yak oriientatsiia vchytelia na naivyshchyi rezultat u svoii roboti. Zavuch. 2004. № 34. S. 8 – 10.*
10. Molchanova A. O. *Tolerantnist yak tsinnisna osnova profesiinnoi diialnosti pedahoha: posibnyk. Kyiv: Instytut pedagogichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy, 2013. 188 s.*
11. Bekh I. D. *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosteі : monohrafiia. Kyiv – Chernivtsi : «Bukrek», 2018. 320 s.*
12. Yalanska S. P. *Psikhologhiia tvorchosti : navch. posib. Poltava : PNPu imeni V. H. Korolenka, 2014. 180 s.*
13. Bekh I. *Hotovnist pedahoha do innovatsiinnoi diialnosti URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12080688.pdf> (data zapytu: 26.10.2023).*
14. Bekh I. D. *Vykhovannia osobystosti: u 2 kn. Kyiv : Lybid, 2003. Kn. 2: Osobystisno oriientovanyi pidkhid: naukovo-praktychni zasady. 344 s.*
15. *Pedagogichna maisternist: Pidruchnyk / za red. I. A. Ziaziuna. 2 he vyd., dopov. i pererobl. Kyiv: Vyshcha shkola, 2004. 422 s.*
16. Bekh I. *Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku : navch. posib. 2012. Kyiv: Akademvydav. 256 s.*
17. Pustovit H. P. *Teoretychni kontsepty formuvannia profesiinnoi kompetentnosti vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity. Nova pedagogichna dumka. 2021. № 2. S. 16 – 21.*